

tehnika sploh pojavi. In to velja seveda tudi za strojnico, katero so vizionarski izumitelji že dolgo pred ameriško državljansko vojno hoteli iz papirjev spraviti v resničnost, uspelo pa jim ni nikoli. Ne samo, da niso imeli primerne tehnične baze za uresničitev svojih izumov, njihovih izumov tudi nihče ni potreboval. In šele, ko se je hkrati z industrializacijo porodila tudi potreba po novem orožju, je družba »dopustila« uresničiti stare želje. Nažalost pa je bila družba, ki je potrebovala to orožje, daleč od družbe, v kateri je hotela živeti večina potencialnih uporabnikov novega orožja – vojakov in zlasti oficirjev.

Ko pa se je pokazala učinkovitost strojnice, se je s tem porodila tudi potreba po orožju, ki bi ji bil kos. Pojavil se je tank, pri katerem se je stara zgodba spet ponovila. Najprej vizionarji, ki ne morejo svoj izum sprevesti v realnost. Čez čas stare načrte družbene zahteve obude v življenje, njegova pot do priznanja pa je spet neskončno dolga, ker se mu vojaška elita na vse pretege upira.

Hkrati s pojavom tanka se je zmanjšala tudi pomembnost strojnice kot stroja, ki se zoperstavlja človeku. Vendar pa je paradoksalno šele takrat postala tudi simbol novega časa, proslavljena z gangsterskimi boji nemirnih ameriških let po prvi svetovni vojni in ovekovčena v številnih filmih.

Ko je človek iznašel učinkovito protiorožje proti strojnici, se vojna po avtorjevem mnenju ni spet individualizirala, človek ni spet postal odločilen faktor na bojišču. Proces deindividualizacije vojne se nadaljuje do absurdnega konca. Če je najprej strojnica kazala individuumovo nepomembnost v vojni, je sedaj to vlogo prevzel tank in mehanizirana vojna je z njim odšla korak dalje. Danes pa človeka v tanku vse bolj in bolj zamenjuje elektronika in v vsaki novi generaciji tanka naj bi bil človek manj pomemben. Svoj logičen konec naj bi proces deindividualizacije vojne doživel z nuklearnim orožjem, ko se ves svet lahko uniči že s pritiskom na gumb. Hkrati pa uničenje sveta celo ni več odvisno od človeka, saj lahko že kratek stik v elektronskem sistemu sproži rakete, da bodo odletele s svojim smrtonosnim tovorom totalnemu uničenju nasproti. Človek sploh ne bi bil več potreben.

Ali smo danes res priča konca nekega procesa popolne deindividualizacije vojne? Težko bi se s tem strinjal. Predvsem moramo vedeti, da se ta proces ni začel šele z industrializacijo, temveč že dolgo pred njo. Podobni občutki, ki so prevečali vojaško elito nasproti strojnici, so se oglašali tudi nasproti prvim puškam. »Ni bilo brez bolečin spoznanje, da je heroizem individuum, ki je predstavljal glavni živec malih, toda odlično izurjenih italijanskih najemniških čet, utrpel precejšnjo škodo spriču novih tehničnih vojnih pripomočkov, ki so imeli velik učinek tudi na daljavo.«³ Kadar je zgodovina prinesla novo revolucionarno vojaško tehniko, ki je postavila pod vprašaj vso dotedanjo vojaško tehniko in z njo vrednote časti in slave, ki so se skupaj z njeno uporabo izoblikovale, se je pojavil upor proti novi tehniki kot orožju, ki ne spoštuje stare individualne vojsčakove časti in slave. Realnost pa je nato vedno izničila takšne ali podobne upore in novost je postala splošno sprejeta realnost, okoli katere se je začela spletati nova vojaška etika. Očitki o deindividualizaciji se torej pojavljajo vedno v določenem obdobju, ko nova vojaška tehnika grozi uničiti utečene predstave o individualni pomembnosti pogumnega in častnega vojaka in ko se proti temu dvigne družbena skupina, ki se je s tako etiko najbolj poosebila. V današnji inovativni družbi, ko se pot od zamisli do izvedbe in uporabe nekega izdelka vse bolj krajša, je proces vpeljeve nove vojaške tehnike vse hitrejši, občutek o umiku človeka v ozadje pa vse močnejši.

Pisec se je tako sam ujel v pojav, ki ga opisuje v tej knjigi. Na nova orožja gleda kot na človekovo vse modernejšo novo tehniko, ki človeka vse bolj izpodriva in nadomešča, ter s tem ogroža njegovo individualnost. Torej pogled, ki v novi tehniki vidi prej grožnjo »staremu« človeku, kot pa sodelovanje med človekom in strojem na novi, lahko bi tudi rekli višji ravni. Pogled, ki v novem vidi predvsem grožnjo staremu, bo kmalu zabredel v kontradikcijo, ki jo je avtor tako dobro opisal, katera pa se bo lahko le tragično razrešila. Ne smemo pozabiti, da je brez človeka vsakršna tehnika brezvredna, še več, brez človeka tehnike sploh ni. Navsezadnje so celo strojnice simbolično izražale večno prisotnega individuum, ko so nepregledne množice vojakov padale pod krogami brezimnih strojničarjev, hkrati pa je njihovo orožje nosilo imena svojih izumiteljev – Gatling, Maxim, Browning, Lewis, Thompson.

³ Jacob Burckhardt: *Renesančna kultura v Italiji*, DZS, Ljubljana 1981, str. 77.

Andrej Pančur

Henrik Tuma, **Pisma. Osebnosti in dogodki (1893–1935)**. Zbral in uredil Branko Marušič s sodelovanjem Eve Holz, Borisa Gombača, Staneta Grande in Petre Svoljšak. Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU ; Trst : Devin, 1994. 623 strani.

V politični zgodovini konca 19. in prvih treh desetletjih 20. stoletja je pojav in delovanje dr. Henrika Tuma prav markantno. S svojo veliko energijo, znanjem, dejavnostjo in političnim instinktom je nekaj desetletij zapolnjeval politično življenje na Primorskem in v širšem slovenskem področju, najprej kot organizator liberalnega tabora na Goriškem, kasneje zlasti kot socialni demokrat, ko je imel eno najpomembnejših vlog v politiki JSDS. Čeprav je pomembna njegova vloga v liberalnem taboru, je še pomembnejša v socialnodemokratskem in označiti ga smemo predvsem kot socialnega demokrata. Poleg tega je bil Tuma tudi domoznanski pisec, planinec, pravnik, pisec razprav in razmišljanj s področja spolnosti, literature, umetnosti, narodnega gospodarstva in še kaj. Ob publicističnem, političnem in pravnem delu je Tuma gojil tudi sila razvejano korespondenco, ki je za današnji čas prav impozantna in res je sreča, da se je v veliki meri tudi ohranila. Dejstvo, da je to korespondenco poznal dr. Dušan Kermavner in jo je lahko tudi uporabljal pri pisanju svoje študije ob izdaji Tumovih spominov, je v slovenski historiografiji postavilo poseben problem, kajti povsem jasno je bilo, da je ta korespondenca eminentne važnosti za

proučevanje slovenskega socializma in da brez njene uporabe ne bo mogel noben raziskovalec dovolj solidno obravnavati tega segmenta slovenske zgodovine. Dolga leta je pa veljalo, da je korespondenca izgubljena, oziroma da je med drugo svetovno vojno propadla. Na srečo se to ni zgodilo, žal pa je bila po ponovnem »odkritju« dobrih petnajst let zaradi različnih vzrokov nedostopna, tudi za znanstvene namene. O tej problematiki izčrpno poroča v pričujoči izdaji urednik Branko Marušič in se vsakdo na podlagi citirane literature nekoliko ogleda v tej, večkrat mučni polemiki, vendar pa zdaj z zadovoljstvom lahko ugotovljamo, da je prvi del te pomembne in obsežne polemike v historičnokritični izdaji vendarle na voljo vsem zainteresiranim.

Zahtevni znanstveni podvig sta opravila Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU in pa založba Devin iz Trsta, ki je sestrška založba založbe Mihelač iz Ljubljane. Največ dela je opravil Branko Marušič ob pomoči sodelavcev Borisa Gombača, Eve Holz, Petre Svoltšak in Staneta Grande, spremno besedo je napisal Jože Pirjavec, tržaški Slovenec in profesor univerze v Padovi. Spremni besedi sledi obširen uvod Branka Marušiča, ki je najprej dal jedrnat pregled Tumovega življenja, potem pa nadrobno opisal usodo Tumove zapuščine, ki jo poleg osebnih dokumentov sestavlja tudi obsežna biblioteka, v kateri so nekatere raritete iz publicistike delavskega gibanja, ki bodo ob zdajšnji dostopnosti povečale fundus na Slovenskem dostopnih knjig in brošur. V uvodu so opisane tudi priprave na izdajo in sam potek ter principi izdajanja. Tu so opisane tudi dosedanje objave Tumovih pisem in njihova nahajališča. Knjigi je dodanih nekaj fotografij iz Tumovega življenja, kazalo dopisnikov in osebnih imen in pa nekaj seznamov komunistov iz leta 1920 na Primorskem. Tu bi se mi zdelo umestno, če bi bil seznam dopisnikov urejen tudi kronološko, saj je takšen način sicer splošno v veljavi. V celem je na 623 straneh objavljenih 1153 dopisov, ki jih je Tuma pisal 388 naslovnikom, zraven pa še 180 korespondentov, ki jim Tuma na dopise ni odgovoril, ali pa odgovori niso ohranjeni, tako da je v ediciji skupaj 588 naslovnikov oseb, organizacij, časnikov ali časopisov. Tumova pisma so objavljena v celoti, nanj naslovljeni dopisi pa v odlomkih ali povzetkih. Dopisi so v desetih jezikih, poleg slovensčine tudi v nemščini, italijanščini, francoščini, angleščini, češčini, ruščini, hrvaščini, srbsčini in poljščini, v jezikih, ki jih je Tuma obvladal vsaj pasivno.

Korespondenti so številni domači in tuji politiki, znanstveniki in kulturniki in lahko rečemo, da skoraj ni pomembnejšega sodobnika Tume iz slovenskega prostora, s katerim si Tuma kdaj ne bi dopisoval, kar velja seveda za politični, ožje kulturnohumanistični del slovenske javnosti. Med korespondenti so najmočnejše zastopani Ivan Regent, s katerim je ohranjenih 59 pisem, pa Dragotin Lončar (29), Anton Kristen (26), Albin Prepeluh-Abditus (21), omeniti pa je vsaj še potrebno, da so v izdaji tudi pisma Otta Bauerja, Viktorja Adlerja, Karla Rennerja, Františka Modračka, Valentina Pittonija in drugih, ki so bili na prelomu stoletja vodilni socialni demokrati avstrijske skupne stranke, ki so se ukvarjali tudi z nacionalnim vprašanjem. Veliko truda so editorji vložili v opombe, kjer bralec dobi množico podatkov o osebah in dogodkih, ki se obravnavajo v pismih, tako da opombe, ki so sicer natisnjene v petitu (kar nekoliko otežuje branje), dajo pravo malo enciklopedijo generalij in delovanja nastopajočih ljudi. Tudi v tem pogledu se izdaja lahko primerja z drugimi sodobnimi izdajami korespondenc.

Tumova korespondenca predstavlja zelo važen vir za zgodovino socialne demokracije na Slovenskem, za zgodovino liberalnega tabora na Goriškem in sploh za zgodovino Primorske in Trsta. Marsikaj važnega je tudi za nekatera druga področja, ki so Tumo zanimala. Upamo lahko, da se bo temu zvezku kmalu pridružil tudi drugi, saj vsa pisma še niso bila objavljena, vedno znova pa se najde kakšno novo (tako so se slučajno našla še nekatera pisma z Lončarjem prav pred kratkim). Ob izdaji pisma Ivana Cankarja, nekaterih pisem Antona Dermote, prvem Prepeluhovih pisem, pripravljajoči se pripravi Lončarjeve korespondence kot tudi pisem slovenskih socialnih demokratov iz avstrijskih arhivov se kaže, da bo prav ta del slovenskega političnega spektra kmalu v tem razdelku hevrističnega dela kar dobro obdelan. Korespondence, spomini, politični spisi so pač tisti viri, ki so zaradi izginulih arhivov strank za slovenske zgodovinarje zelo važni viri in njihovo izdajo bi bilo treba čim bolj pospeševati, da bomo končno le prišli do zgodovinskih taborov na Slovenskem. Vse pohvale vredna izdaja Tumove korespondence je lahko dobra spodbuda, slovensko zgodovinske pisarje pa je bogatejše za bogato dokumentirano izdajo, ki bo gotovo zanimiva tudi za širši prostor.

Franc Rozman

Minka Lavrenčič-Pahor **Primorski učitelji 1914–1941. Prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem.** Trst : Narodna in študijska knjižnica, odsek za zgodovino, 1994. 542 strani.

Knjigo so mi podarili kolegi iz Slovenske ljudske knjižnice »Damiir Feigel« iz Gorice 12. 10. 1994, dan pred njeno uradno predstavitvijo. Nekaj dni kasneje (18. oktobra) so po Trstu zopet hodili fašistični grobovniki (kot me poučujejo nekateri slovenski poslanci, je tovrstno poimenovanje pripadnikov MSI čisto navadno zmerjanje). V sodelovanju z ostalimi desničarskimi elementi so na trdu Unità (v kakšnem pomenu naj to besedo pojmujejo?) pripravili tradicionalno zborovanje ob obletnici priključitve Trsta k Italiji. Tokratna štirideseta obletnica je bila, po poročilih prisotnih sodeč, mnogo bolj umirjena kot prejšnja leta in celo slovenski novinarji, ki so se zbrali pod govorniškim odrom vodje stranke Nacionalnega zavezništva Gianfranca Finija, so jo »odnesli« brez običajnih besednih dodatkov ter suvanja in ruanja. Menda se je prvič v povojni zgodovini dogodilo, da nas je nek italijanski desničarski politik